

MÜSÂFİRİLER

geçirince İbrâhim b. Merzûbân'ın üzerine bir ordu gönderdi. Gazneli Mahmud Horasan'a dönünce Sellâr İbrâhim onun askerlerinin bulunduğu Kazvin'e yürüdü ve halkın da yardımıyla Gazneli askerlerini buradan uzaklaştırdıktan sonra oğlunun yönetimindeki Sercihan Kalesi'ne sığındı. Bu sırada Rey'de bulunan Mahmud'un oğlu Mesud, Sellâr İbrâhim'e karşı yürüdü ve ilk karşılaşmada başarısız olduysa da ardından gerçekleştirdiği saldırı sonunda (420/1029) onu ele geçirip vergiye bağladı (Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, s. 15, 235; İbnü'l-Esîr, IX, 373-374). Selçuklular'ın 434 (1042-43) yılında Rey'e ve Cibâl vilâyetlerine hâkim olması üzerine Târum Sellârı Tuğrul Bey'i metbû tanımayı ve ona vergi vermeyi kabul etti (İbnü'l-Esîr, IX, 509). 438'de (1046-47) Târum ve Şemîrân'dan geçen Nâsır-ı Hüsrev, Şemîrân hâkimi Cüstân (b.) İbrâhim'in "Merzûbânü'd-Deylem Cîl-i Cîlân Ebû Sâlih Mevlâ emîr-ül-mü'minin" unvanını taşıdığını ve bu hükümdarın sahip bulunduğu yerlerde tam bir adaletin hüküm sürdüğünü söyler (*Sefernâme*, s. 8). Bu ifadeye göre Târum Sellârı, Cüstân b. İbrâhim olmalıdır. İbnü'l-Esîr de 454 (1062) yılında Tuğrul Bey'in Târum Kalesi'ne bir sefer düzenlediğini ve Melik Müsâfir'e 100.000 dinar, 1000 elbise vergi koyduğunu söyler (*el-Kâmil*, X, 24); kaynaklarda adı geçen Müsâfirler'in son hükümdarı bu zattır. Yâkût el-Hamevî, Alamut Kalesi hâkiminin Şemîrân'ı tahrip ettiğini belirtmekte ve bu bilgi Târum Müsâfirleri'nin varlığına Alamut İsmâîlileri'nin son verdiğini göstermektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, III, 290; Ahmed-i Kesrevî, s. 49).

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 377-378; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 354-355; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 31-33, 62-67, 115, 118, 131-136, 148-154, 156, 166-167, 177-180, 218-220, 224, 228-231; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîh* (trc. Yahyâ el-Haşşâb – Sâdik Neş'et), Beyrut 1982, s. 15, 235; Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme* (trc. Abdülvehhab Tarzi), İstanbul 1988, s. 6, 7, 8; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 290-291; a.mlf., *Mu'cemü'l-üdebâ'*: *İrşâdü'l-erib*, Kahire 1924, II, 308; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 190, 191, 193, 194, 385-388, 412-415, 467, 478-480, 500-503, 519, 529-531, 568, 571-572; IX, 373-374, 447, 509; X, 24; Ahmed-i Kesrevî, *Şehriyârân-ı Gümâm*, Tahran 1335, s. 41-49, 53-109; W. Madelung, "Minor Dynasties of Northern Iran", *CHIr*, IV, 223-226, 232-236; Cl. Huart, "Les Mosâfirides de l'Adherbaidjân", *A Volume of Oriental Studies Presented to Edward G. Brown* (ed. T. W. Arnold – R. A. Nicholson), Amsterdam 1973, s. 228-256; E. D. Ross, "On Three Muhammadan Dynasties in Northern Persia in the Tenth and Eleventh Centuries",

AM, II (1925), s. 212-215; S. M. Stern, "The Early Ismâ'îli Missionaries in North-West Persia and in Khurasan and Transoxania", *BSOAS*, XXIII (1960), s. 70-74; V. Minorovsky, "Musâfirids", *EJ*² (İng.), VII, 655-657; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Tarn", a.e., X, 311.

AHMET GÜNER

MÜSÂKÂT
(المساقات)Ürünü paylaşma esasına dayanan
bağ-bahçe ortaklığı.

Sözlükte "hayvana veya bitkiye su vermek" anlamındaki *saky* kökünden türeyen *müsâkât* kelimesi fıkıh terimi olarak, çıkacak ürünü belli bir oranda paylaşmak üzere meyve bahçesi veya üzüm bağı sahibiyile bunların bakım ve sulamasını üstlenecek işletmeci arasında yapılan sözleşmeyi ifade eder. Hicaz bölgesinde ağaçların bakımında emeğin ağırlıklı kısmını sulamanın oluşturması, suyun da kuyulardan temin edilmesi bu adlandırmada etkili olmuştur (İbn Kudâme, V, 391). Irak ekolü ise bu çeşit ortaklık için *muâmele* terimini kullanmıştır. *Mecelle*'nin tanımı şöyledir: "Müsâkât, bir taraftan eşcâr ve diğer taraftan terbiye olmak ve hâsıl olan meyve beyinlerinde taksim olunmak üzere bir nev' şirketir" (md. 1441).

Evvâî, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm müsâkâtı Hz. Peygamber'in Hayber uygulamasına dayanarak câiz görmüşlerdir (bk. Buhârî, "el-Harş ve'l-müzâra'a", 14, "İcâre", 3; Ebû Dâvûd, "Büyû", 43). Resûl-i Ekrem'in eşleri ve ilk dört halife dahil olmak üzere pek çok sahâbînin müsâkât yapmış olması, Medineliler'in uygulaması, bu işlemin bir yönüyle mudârebeye benzemesi ve bu muameleye duyulan ihtiyaç cevaz hükmünü destekleyen deliller arasında zikredilir (İbn Kudâme, V, 392-393; Şirbînî, II, 322 vd.; Kadızâde, VIII, 45-46). Hanefî mezhebinde fetva Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşüne göre verilmiştir.

İkrime el-Berberî, Mücâhid b. Cebr, Ebû Hanîfe, Züfer b. Hüzeyl ve Zeydiler, müsâkâtı toprağı çıkacak ürünün bir bölümü karşılığında kiralamadan farksız sayarlar ve kira bedeli olan ürün miktarının değişken olması, hatta hiç ürün alınmaması gibi sebeplerle garar veya bilinmezlik içerdiği için câiz görmezler. Toprağın bu şekilde kiralınmasına karşı çıkılırken daha çok Râfi' b. Hadîc tarafından rivayet edilen Hz.

Peygamber'in, toprağın ya sahibince ekilip biçilmesini ya da kira bedeli almaksızın kullanılmasına müsaade edilmesini istediği ve belirli oranda ürün veya belirli miktar yiyecek maddesi karşılığında kiraya verilmesini yasakladığı yönündeki hadis delil gösterilir (Buhârî, "el-Harş ve'l-müzâra'a", 18; Tirmizî, "Ahkâm", 42). Fakat bu yasaklama ifadesinin toprak sahibini kayıran, kiracıyı veya işletmeciyi belirsizlikle yüz yüze bırakan uygulamaları ilgili olduğu anlaşıl-makta ve müsâkâtta garar yaşayının ihlâli de söz konusu olmamaktadır (Siddîk M. Emîn ed-Darîr, s. 471, 472-473). Öte yandan İbrâhim en-Nehâî ve Hasan-ı Basrî'nin müsâkâtı mekruh saydıkları rivayet edilmiştir.

Müsâkâtı câiz görenlerin çoğunluğu bir yıldan fazla devam edebilen her çeşit meyve ağacının ve dut, gül gibi yaprakları meyve işlevi gören bitkilerin müsâkâta konu olabileceği kanaatinde; hatta toplumun ihtiyaçlarını dikkate alan sonraki Hanefî âlimleri meyvesi olmayıp koruma ve sulama yoluyla yetiştirilen ve kerestesinden yararlanılan kavak gibi ağaçları da müsâkâta elverişli bulmuşlardır. Şâfiî mezhebinde hurma ve üzüm asmasının müsâkâta uygun olduğu, karpuz ve patlıcan gibi kalıcı olmayan gövdesiz bitkilerin uygun olmadığı hususunda fikir birliği vardır; Şâfiî'nin eski görüşü meyve ağaçlarını da müsâkâta elverişli sayma yönüyle yeni görüşünde bu hurma ve üzüm asmasıyla sınırlı tutulmuştur. İbn Hazm, Dâvûd b. Alî'nin bazı talebelerinin sadece hurma bahçesinde müsâkâta cevaz verdiğini kaydeder (*el-Muhalâ*, VIII, 229). Tek başına müzâraayı câiz görmeyen Mâlik b. Enes ve Şâfiî'ye göre ağaçlar arasında bulunan boş alanların müsâkâta tâbi olarak ekilip biçilmesi bazı şartlar çerçevesinde mümkündür (bk. MÜZÂRAA).

Müsâkât, ivazlı akidleri yapma ehliyeti-ne sahip tarafların karşılıklı irade beyanıyla kurulur. Mahsulün paylaşımı yüzde hesabı ile belirlenmelidir. Çıkacak ürünün tamamının veya belli bir miktarının maktû olarak taraflardan birine ait olacağını kararlaştırmak, toprak sahibinin de çalışmasını veya işletmecinin yapması gereken işleri üstlenmesini şart koşturmak, ürünün yetiştirilmesine imkân vermeyecek kadar kısa bir süre belirlemek müsâkâtı fâsid kılar. Meyveler henüz büyümeyen taraflar karşılıklı rıza ile ürünün paylaşma oranında değişiklik yapabilirler; büyüme tamamlandığında ise yalnız toprak sahibi işletmecinin payını arttırabilir. Genel kurala göre süre-

nin belirlenmesi gerekli olduğu halde Hanefîler, her meyve türünün yetiştirme süresi ve hasat mevsiminin genellikle bilindiğini ve bu konuda oluşan örfü dikkate alarak istihsan yoluyla müsâkâtta sürenin belirlenmesini zorunlu görmeyiz (Serahsî, XXIII, 104; Kâsânî, VI, 186). Müsâkâta konu yapılacak bağ veya bahçenin çekişmeye yol açmayacak şekilde taraflarca bilinmesi gerekir. Akid konusunun iki bahçeden biri şeklinde belirtilmesi veya belli bir bahçenin sınır ve özellikleri öğrenilmeden akde konu yapılması çekişmeye yol açacak nitelikte bilinmezliklerden sayılır (İbn Kudâme, V, 400).

Akidden veya işin tabiatından aksi anlaşılacakça akid konusu bağ bahçe geciktirilmeden işletmeciyeye teslim edilir. İşletmecinin yapmakla yükümlü olacağı işlerin kapsamı öncelikle akde bakılarak belirlenir. Akidde yer almayan hususlar işin tabiatı ve yöre örfü esas alınıp çözüme kavuşturulur. Bu konuda fıkıh eserlerinde yer alan ayrıntılar belirtilen kuralın uygulamaları mahiyetindedir. Meyvenin nitelik ve niceliğine yararı olan sulama, budama, su kanallarını onarma, bekçilik ve aşılama gibi bakım işleriyle meyvelerin toplanması işletmeciyeye aittir. Meyve artışına etkisi olmayan, bahçenin çevresine tel örgü çekme vb. işlerle artışa etkisi olsa bile kuyu kazmak gibi bahçeye kalıcı şekilde katkı sağlayan işler ise işletmecinin yükümlülükleri kapsamında değildir. Bazı fakihler, işletmeciyeye ait olan işleri belirlemek üzere “her sene bakım için tekrarlanan türden olma” kriterinden söz ederler (a.g.e., V, 402). Mahsul taraflar arasında belirlenen esaslara göre paylaşılır. Hiç ürün alınmamışsa taraflar sonuca katlanır. Fâsid müsâkâtta çıkan ürünün tamamı bağ veya bahçe sahibine ait olur, işletmeci de emeğine karşılık ecr-i misle hak kazanır.

Müsâkâtı meşrû sayanların çoğunluğuna göre müsâkât tarafları bağlayan (lâzım) bir akiddir. Haklı bir sebep (özür) bulunmadıkça tek taraflı iradeyle bozulamaz; işletmecinin hırsızlıkla tanınması veya müsâkât konusu bağ bahçeyi satmadan ödeyemeyeceği bir borç altına girmesi karşı taraf için haklı sebep sayılır. İmam Mâlik mudâbebenin işe koyulmakla, müsâkâtın akdin kurulmasıyla bağlayıcılık kazanacağı kanaatindedir. İşletmeci toprak sahibinin izni olmadıkça işletme hakkını üçüncü bir kişiye devredemez. Hanbelî mezhebinde hâkim kanaat ise bu akdin bağlayıcı olmadığı yönündedir (Serahsî, XXIII, 101; Kâsânî, VI, 187; İbn Rüşd, II, 208; İbn Kudâme, V, 404-405).

İşletmeci henüz işe başlamadan taraflardan birinin ölmesi, belirlenen sürenin sona ermesi, ağaçların istihkak yoluyla başkasının eline geçmesi, tarafların akdi fesih konusunda anlaşması (ikâle) veya haklı sebebe dayanarak akdin tek taraflı iradeyle feshedilmesi durumunda müsâkât sona erer. Meyveler olgunlaşmadan bağ bahçe sahibinin ölmesi halinde mirasçıları işletmecinin işe devam etmesine, işletmecinin vefatı durumunda da bağ bahçe sahibi onun mirasçılarının işi sürdürmesine engel olamaz (Mecelle, md. 1448). Kararlaştırılan süre tamamlandığı halde meyveler henüz toplanmış değilse istihsan deliline binaen müsâkât akdinin süresi hasat sonuna kadar kendiliğinden uzar ve işletmeci dilerse çalışmasını sürdürür; ancak bu durumda ecr-i misl talep edemez.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvattaʿ, “Müsâkât”, 1-3; Buhârî, “el-Ḥarş ve'l-müzâraʿa”, 14, 18, “İcâre”, 3; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 43; Tirmizî, “Aḥkâm”, 41-42; Müzenî, *el-Muḥtaşar* (nşr. Abdülkâdir Şâhîn), Beyrut 1419/1998, 168-171; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefîr* (nşr. Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî), Beyrut 1408/1988, II, 201-203; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VIII, 229-232; Serahsî, *el-Mebsût*, XXIII, 101, 104; Kâsânî, *Bedâ'î*, VI, 185-188; Burhâneddin el-Merjînânî, *el-Hidâye*, Bulak 1318, VIII, 45-49; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 204-209; İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdi'l-hadîse), V, 391-416; Osman b. Ali ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, V, 284; Sübkî, *Fetâvâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-maârif), I, 389-461; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, San'a 1409/1988, IV, 68-69; Şirbînî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, II, 322 vd.; Kadızâde, *Netâ'icü'l-efkâr* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* [Bulak] içinde), VIII, 45-49; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* [Kahire], V, 200, 204; *Mecelle*, md. 1441-1448; Siddîk M. Emîn ed-Darîr, *el-Ġarar ve eşeruh fi'l-ukûd fi'l-fıkhî'l-İslâmî: Dirâse muḳârene*, Kahire 1386/1967, s. 462-479; “Müsâkât”, *Mv.F.*, XXXVII, 112-147.

HAMDİ DÖNDÜREN

MÜSAKKAFÂT

(المسكفات)

Vakfa gelir (galle) sağlayan ev, dükkân gibi üstü kapalı (müsakkaf) akar için kullanılan bir terim (bk. GALLE; VAKIF).

MÜSAMAHA

(المسامحة)

Sözlükte “kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezlikten gelmek” anlamındaki müsâmahâ kelimesi (*Lisânü'l-ʿArab*, “smḥ” md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, “smḥ” md;

Kâmus Tercümesi, I, 904), aynı kökten gelen tesâmuh ve semâha ile birlikte ahlâk terimi olarak insanlara yükümlülükler konusunda kolaylık göstermeyi, toplumsal yapıyı sarsıcı mahiyette olmayan hata ve kusurları hoş görmeyi, çeşitli düşünce, inanç ve davranışları özgürce dile getirmeyi ifade eder. Günümüz Arapça'sında müsâmahâ yerine daha çok tesâmuh ve semâha, Türkçe'de ise hoşgörü kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimelerin tolerans (Fr. tolérance) karşılığında kullanımı Osmanlılar'ın son döneminde Batı'dan gelen tesirle olmuştur. Ancak tolerans kelimesi, hem sözlük anlamı hem de kültürel muhtevası bakımından müsâmahâ ve hoşgürünün içerdiği gönüllülük ve samimiyet karakterinden oldukça uzaktır. “Tahammül etmek” mânasındaki Latince “tolerare” fiilinden gelen tolerans her ne kadar günümüzde kısmen olumlu bir vurguya sahipse de genellikle kötü veya olumsuz bir durum karşısında “tahammül etme, tâviz verme, felâketlere katlanma, sıkıntı çekme” anlamında pasif bir tutumu ifade etmektedir. Müsamaha ise kökündeki “cömertlik ve kerem” mânasının da gösterdiği gibi olumlu bir içerik taşımakta ve aktif bir tavır ifade etmektedir. Nitekim ahlâk filozofları erdem tasvirlerinde müsâmahâyı sehâvet kapsamında zikretmişlerdir (meselâ bk. İbn Miskeveyh, s. 43). Müslüman düşünürlerin fazileti “nefiste yerleşmiş meleke” diye tanımlamaları, İslâm'da müsâmahânın “katlanma” şeklindeki eğreti tutumdan ziyade insanın ahlâkî kişiliğinin bir parçası olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca İslâm kelimesinin “barışa girme” mânası dikkate alındığında toplumsal barışın en önemli unsurlarından biri olarak algılanan müsâmahâ ile İslâm arasında semantik bir bütünlük olduğu anlaşılır. Kur'an-ı Kerim'de geçen “safh” kelimesinin “kötülük edenin kötülüğünü görmezlikten gelme” şeklindeki anlamı yanında (Fahreddin er-Râzî, XI, 88; Kurtubî, II, 71; VI, 62) “baskı ve zor kullanmama” mânasına da geldiği ve afftan daha ileri bir davranış ifade ettiği belirtilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “sfḥ” md.). Buna göre safh kelimesinin muhtevası günümüzde müsâmahâya yüklenen anlamla örtüşmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de müsâmahâ kelimesi geçmez; ancak başta af ve onunla birlikte zikredilen safh kelimeleri olmak üzere hilim, silm, sabır, sulh, lîn (yumuşaklık) gibi kavramlarla İslâm'ın müsâmahakârlığını ifade eden pek çok âyet bulunmaktadır. Bu